

РОЗДІЛ II. ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА ДОБИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Тищенко К.М.
Київський національний
університет ім.Т.Шевченка

СОРОКОВІ БАЛЬЧИКИ
(Алтайські топоніми Сумщини)

У наведеному далі фрагменті алтайського пласту топонімії України представлені географічні назви Сумщини з тюркськими й монгольськими основами [за АТП]. Незважаючи на відносну близькість до нас у часі, різні частини цього пласту досліджені нерівномірно. Так, за словами О.Баскакова, «етимології печенізьких етнонімів і антропонімів – рудиментів мови, яка не зберегла іншого реального сліду й літературних пам'яток, безумовно, мають суб'єктивний абстрактний характер. Вони являють собою переважно лише здогади, імовірні гіпотези як «можливі розв'язки певних невизначених рівнянь» (Дмитриев, 1958) з опорою лише на відповідні закономірності, збережені в літературних пам'ятках давніх і середньовічних, а також сучасних тюркських мов [Баскаков 1987, 57-58].

Натомість кримська частина алтайських топонімічних відповідностей ґрунтовно досліджена на добре документованому матеріалі А.Білецьким (грецькі назви) і спеціально – В.Бушаковим (етномовні складники всієї історичної топонімії Криму). Як видно з дальшого викладу, не раз традиційні кириличні записи кримських топонімів виводять на східні відповідники топооснов у топонімії України (**Ворон** Км < *форон* г ринок, – отже, звідси можливі й **Вороніж** См та ін.; канава **Пугача** Км < *пегаді* г колодязь, – отже, можливо, також **Пугачове** См; **Карабі-Яйла** Км < *хараб* а 'зруйнований', – отже, також **Карабіївка** Хм, **Карабинівка** Дп, Чг; **Курман** Км < *курбан* а жертва, – отже, також **Курмани** См тощо).

Серед алтайських назв виявлено досліджені М.Баскаковим етноніми й родові назви тюркських народів – казахів, киргизів, башкирів та ін. (*алаш*, *вар-гун*, *карабчи*, *каржау*, *кочан*, *кудаяр*, *кулоба*, *кунграт*, *курчи*, *меркіт*, *моголи*, *обри* 'авари', *огур*, *улучи*, *чухут* 'хозари', *бадана*, *бесіт*, *бітак*, *тама*, *чегене*, *чомаки* 'мусульмани (в устах іновірців)', – пор. укр. *чумак*). Є вказівки й на інші етнічні групи (абаш 'ефіопи', *богдани* 'молдовани').

Барвіста картина середньовічних степових суспільств постає з відображених у топонімії тюркських назв посад (*бай*, *бек*, *каган*, *даруган* 'командувач', *тутун* 'намісник', *хан*, *чур* 'посада у хозарів', *шад* 'родич кагана', *тархан* 'губернатор') і видів занять (*курчи* 'стрілець', *окчу* 'лучник', *топчу*

'гармаш', *бараиш* 'шатерник', *шора* 'богатир'). Помітна роль жінки у кочових суспільствах (*абла* 'старша сестра' (пор. ір. *буча*), *хатун* 'пані'). Є згадки про чаклунів (*джади* 'відьма', *обир* 'упир') і сусідів-чужинців (*джав*).

Чимало топонімів утворені від імен власних і прізвиськ гунів (*Басих*), половців (*Боняк*, *Алтунопа*, *Отрак*, *Улан*, *Урусоба*), хозарів (*Барджіль*), болгар (*Гостун*, *Кубрат*, *Совінех*) і татар (*Бабур*, *Бабá*, *Моначук*, *Бури* 'вовк', *Годун* 'дурний', *Керен* 'глухий', *Солтик* 'кульгавий', *Учкун* 'іскра', *Шалим* 'жменя', *Яраш* 'згода', *Кочері* 'непосида').

Татари, половці й печеніги були мусульманами. Це пояснює значну кількість арабізмів серед топооснов степової України: див. *агаряни*, *алуфа* (пор. *лафа*), *араб*, *Бессарабія*, *будити*, *вазир*, *вакил*, *Гамалія*, *гаран*, *гукати*, *зіна*, *каламі*, *курбан*, *мир* (вкорочена форма від *емір*), *надр*, *рибат*, *Румі*, *Салим*, *самбыр*, *фавзі*, *харч*. До ісламізації 1010 р. печеніги були маніхейцями, згадкою про що є десяток назв в Україні від основи *Мані-*.

В топонімії Сумщини представлена також тюркська географічна термінологія (*балик* 'місто': очевидно, звідси й винесена у заголовок статті назва с. *Бальчики*, *джер* 'місцевість', *сай* 'річка', *табір*, *тамак* 'гирло', *кийи* 'узбережжя (моря)', *яга* 'берег'), назви міст Хозарії – *Варачан*, *Сарашен* (пор. Сорочин-ці), *Хамлидж* (= Ханбалик), *Гезлеве* (= Євпаторія), *Каффа* (= Феодосія), господарські реалії (*тооно* 'верхній обід юрти', *терек* 'кроква', *амбар*, *ариш* 'дишло', *авли* 'двір', *бакиша* 'горód', *качи* 'гребля', *кориг* 'угіддя феодала', *корулук* 'ділянка', *форон* (з грецької, 'ринок'), *тарла* 'поле' (пор. укр. *тирло*), *башилик*, *бавур* 'печінка', *чорба* 'щербá'), окремі культурні поняття (*керт* 'зарубка', *озден* 'вільний', *алаба* 'винагорода' з арабського *алуфа*, *басаман* 'багатий', *байрак* 'прапор', *галіс* 'чистий', *кирик* 'зруйнований', *котур* 'шолуді', *терен* 'глибокий', *терс* 'непокірливий', *ток* 'заможний', *тулі* 'повний', *зюк* 'міфічна тварина', *Себют* 'планета Венера').

Наведений далі список етимологій дає змогу співвідносити топоніми Сумщини (для яких щоразу дано вказівку на район) з однокореневими назвами на решті території України. В разі потреби є посилання на схожі назви з інших країн. В кортежах сусідніх сіл тієї ж сілради { : ... } помітна присутність поруч з тюрками аланів-ясів (*Вільне*, *Яснопільщина*). Але часто поруч лежить село також з тюркською назвою, в чому читач може переконатися сам, подивившись у цьому ж списку відповідну статтю.

Сам мовний матеріал назв вказує на часові рамки формування алтайського пласту топонімії України.

Ці рамки визначає наявність монгольських топооснов (XIII ст.), половецьких імен (XI-XII ст.), печенізьких реалій (XI ст.: *шора, чур, Мані*), згадок хозарських міст (VIII-XII ст.) і окремих давніших мовних фактів, як-от ім'я *Кубрата*, хакана булгар (після 635 р.) або навіть гунського ім'я *Басих* (IV-V ст.).

(Скорочення: а арабська, адиз. адизька, антр. антропонім, астр. астрономічна назва, б. балка, башк. башкирська, г грецька, г. гора, гаг. гагаузька, ген. генонім, гу гінді і урду, дж. джерело, дт давньотюркська, етн. етнонім, зст. залізнична станція, іст. історична назва, каб. кабардинська, каз. казахська, кирг. киргизька, кит. китайська, кт. кримтатарська, мад. мадярська, монг. монгольська, н ногайська, оз. озеро, ос. осетинська, п перська, прикм. прикметник, р. річка, род. родовий, розм. розмовне, рос. російська, с. село, согд. согдійська, ст. старе, суф. суфікс, т тюркські, тат. татрська, туркм. туркменська, узб. узбецька, укр. українська, ур. урочище, хмонг. халха-монгольська; Чг, См, Пл, Хк... – позначення областей України; знак < читається «походить з».)

Абаши, Абаş, Навеş т ефіоп – **АБАШ**кине Хк, ГАПШківка Чг, БарАБАШівка Хк2?, См (Лебедин); пор. **НЕГР**инці, -ове Зк, Од, -овець Зк, -аші Кв, **КУЩ**ини Дп, -инці Вн, -івка Дп, Хм, -ове Жт, Зп, Кв

Абла, Abла т старша сестра – печ. Абла-Коба Км [Бушаков, 76]; **ОБЛЮ**ї Хс, -ги См (Суми) {: Визирівка}, -жки См (Глухів)

авли, avli ~ avlu т двір – **АУЛ**и Дп, ОВЛАші См (Ромни), **ОВЛЮ**чин Вл; с. Авли, Баш-Аул Км [Бушаков, 82]

агаряни літоп. < Агарь – **ПОГАР** ІФ, Лв (по + Агарь), **ПОГАР**ичі См (Путивль), **ПОГАР**щина Пл *алаба, alaba* тат., башк., винагорода – **АЛЯБ**'еве См (Путивль) (пор. *алуфа* а винагорода – **ЛОХ**виця Пл, **ЛОХ**івка Км, **Лохове** Зк, **Лохня** См (Білопілля), **ЛАХ**вичі Вл, **ЛАХ**івка Вл); пор. назву провінції *Alaba / Araba* у Країні Басків (Іспанія)

алаши т рід *алаши* і загальна назва всіх казахів – с. Алач Км2 [Бушаков, 77]; **ОЛЕШ**ня См (Охтирка)

Алтунопа, половецьке ім'я (1168 р.) < *алтин* т золото [Баскаков 1987, 81] – **АЛТИН**івка См (Кролевець)

амбар, ambar т, **монг.** комора, амбар – оз. Амбар-Голь Км [Бушаков, 78]; **АМБАР**и См (Білопілля), -ів Од, -не Хк

'Араб п араб – **АРАП**овичі Чг, АРАПівка Лг, АРАБка Зп, стр. Старий АРАБ у с. Запруддя (кол. Вінцентівка) Кв (Рокитне) [СГУ, 527] ГАРАПівка Жт; **ВОРОП**ай См (Краснопілля) {: Самотоївка}, **ВОРОП**аї См (Липова Долина) {: Аршуки}, **ВОРОП**аїв Кв, **ВОРОП**аївка Кв; **КОРОВА**ї Пл, **Коровайна** Вн, **Коровія** Чв, **Карвинівка** Жт, **Карбівське** Вн, **Карбівка** Вн, Кг

ариши, arış т дишло, лікоть – б. Аришлар Км [Бушаков, 80]; АРШуки См (Лип. Долина) {: Воропаї

'араби'}, Чг, -ичин Рв; ОРШівці Чв

babá, Baba п ім'я чоловіче, гу < т батько, святий отець, шейх (голова деяких орденів дервішів); *баавай* хмонг. **тато** [Бушаков, 83] > укр. *бабай* (страшилка для дітей) – **БАБА** См (Недригайлів), **БАБА**ї Хк, **йківка** Дц, **йкове** Пл, БабинОПЛля < баб + похл-?, **КуліБАБА** Кв, **Бабичі** Зк, Лв, Пл 2, Чк, -вка Жт, Кг, Пл, **Бабче** ІФ, **Бабчинці** Вн...; **Боби.лі.вка** См (Глухів), **Боб.ине** См (Путивль) {: **Аляб**'еве}, -ичі Вл, -івці Чв, **Бобли** Вл, **Боблів** Вн, **Бобове** Зк 2, **Бобовище** Зк, **БОБ'ЯТИН** Лв; с. **Бабагасан**, **Бабасан**-**Найман** Км [Бушаков, 83]

Бабур антр. т (бабр леопард?) – **БАБУР**ка Зп, **БОБУЛ**инці Тр, **БОБИЛ**івка См2 (Глухів), **БОБР**ик Жт, Кв, Мк, Пл, **См** (Ромни, Білопілля), Чг 3, Од 2, **Бобричі** Жт, **БОБРО**їди Лв

бавур, bavur т печінка; *bayır* т схил гори, **бугор** / пор. *bavurçı*, т ханський стольник, який куштував їжу на кухні, перш ніж подати її ханові – с. **Собак**-**Баур**-**Сеїт**-**Алі**, **Баурча**, г. **Баїр** Км [Бушаков, 86] – **БАВОР**ів Тр, **БОГР**івка ІФ, **БУГР**ин Рв?, -инівка Чг; **БУРЧА**к Зп, **См** (Суми), Лг?

бадана, badana кирг., каз. панцир, кольчуга, плем'я бадан узб., бодана каз. – с. **Бадана** ~ **Бодана** Км [Бушаков, 83]; **БОГДАН** Зк, -и Кв, Чк, Чг, -ка См (Шостка) {: **Богданівка**}; можливо, частина інших 57 назв від основи **Богдан**- (див. *Богдан*)

бай, bay т пан, богатир – **БАЇ**в Вл, **БАЇ**ха См (Білопілля), **БАЙ**ківка Вн, Дп, -ківці Вл, Тр; **БОЙ**ки ! ІФ 2, См (Лебедин), **БОЙ**ківка Дц, Пл, **БОЙ**ківщина Чк, **БОЙ**кове Зп, См (Ромни); див. *бек*

байрак, bayraq т яр; прапор – **БАЙРАК** Пл 5, Хк 6, См (Лебедин) {: **Парфили**}, **См** (Липова Долина) {: **Туневе**}; -и Кг, Чв, -івка Вн, -чки Лг; ск. **Байрак**-**Баши** Км [Бушаков, 86]

бакиша, baqşa н горód < п *bahçe* садок – **БАКША** Од, **См** (Білопілля) {: **Улянівка**}, -еївка Хк, -арівка Хк

балик т місто [Баскаков 1987, 40], пор. *Ханбалик* іст. 1) 'Пекін'; 2) 'Хамлидж', місто в Хозарії – **БАЛИКО**-**Щучинка** Кв, **БАЛИЧ**і Лв, **БАЛК**івка Вн, -івці Чв, -ове Дп, Зп, Од, -а Од, Хк, Хс, -и 7 назв, **БАЛАК**лія Пл, Хк, Чк, **БАЛОЧ**ки Зп, -не Дп, **БАЛУЧ**ин Лв, **БАЛЮ**ки Пл, **БАЛЬК**івці Хм, **Сорокові** **БАЛЬЧ**ики См (Глухів) {: *Вільна* Слобода}

бараши, рос ст. придворний шатерник (служник, що ставить князю шатри) з т *baraş* < а *farraş* 'слуга, служник, прибиральник' [Баскаков 1979, 30-31 з посиланням на **Даля** і **Баранова**] – **БАРАШ**і Жт, **БАРАШ**івка Жт; **БАРИШ** Тр, -івка Кв, Мк?; **БОРШ**на Чг, -евичі Лв, **БОРШ**ці Вн, Од2, -ів Жт, ІФ, Кв, Лв, Тр, -івка Вл, Рв3, Тр2, Хк, Хм2, -івська **Турка** ІФ, -івці Вн, -ова Кг, Хк2, -овичі Лв; **БОРОЧ**иче Вл, **БОРОХ**и Хк?, -ів Вл, **ПОРХ**ова Тр, **ПОРОХ**онь См (С-Буда)?, -ня Дц, Хм; **ПОРОШ**кове Зк?; – пор. **ШАТЕР**ники Хм, **ШАТ**рище Жт, **См** (Ямпіль); також с. **Біюк**- і **Кучук**-**Бараш** Км, прізви. **Бараш** у

караїмів [Бушаков, 85]

Барджіль ім'я сина хозарського хана, шادا хозарів < бар + йил народжений у рік барса / Барільк барс-князь [Баскаков 1987, 43; Плетнева 1976 37, 39] – **БАРИЛ**ів Лв, -івка **См** (Краснопілля), -івщина Пл, -о **См** (Білопілля) { : Горобівка, Головачі, Кравченкове }

басаман, basaman т багатий, заможний, могутній – с. Басман Км [Бушаков, 85] / або *басманник* рос. ст. палацовий пекар, хлібник з т басма печатка [Баскаков 1979, 31 з посиланням на Даля і Радлова]; – **БАЦМАНИ** **См** (Ромни), **БОЦМАНИ**в **См** (Кролевець)

Басих, Васих, гунське чоловіче ім'я [Баскаков 1987, 43] – **БАСИ** Чк, **БАСІ**вка Лв, **См** (Суми), **См** (Ромни) { : Бессарабка }, Хм, **БАСІ**вщина **См** (Лебедин), **БАСове** Хк, -ань Зп, **БОСІ**вка Чк

башлик, başlıq т капюшон; начальник, проводир – ур. Башлик Км [Бушаков, 84]; **БАШЛИК** **См** (Білопілля), -и Вл

бек, бей т володар, князь, пан; *Бег* т – с. Бек-Булатчи, р. Бельбек Км [Бушаков, 87]; **БЕКАРІ**вка Зп, -арщина Чг?; **БЕГЕНЬ** Рв, -ма Дп (пор. Бегім т пані/Бегін нп краший), **БЕЖІВ** Жт?, **БЕХИ** Жт, **БИХІВ** Вл, **БЕСВЕ** **См** (Лип. Долина)

besim, Besit, besid **بسید** етнонім: монг. *бесуд*; узб., н *месім* – с. Бесіт, Месіт Км [Бушаков, 87]; **БЕСІ**ди Лв, -івка Зп, **См** (Недригайлів) { : Кубраки }, -івщина Пл, -ка Кв, -ки Хм; р. **БЕЗУД** Жт, р. **БЕЗОДЕННА** Рв, -не Дп, -ник Лв, -ня Вн, КвЗ

Бессарабія < мосараб а християнин у мусульманській державі – **БЕССАРАБИ** Пл, -івка Хк, -ка **См** (Ромни) { : Басівка }, Дц, Кг, Кв, Мк, Од

бітак, Vitaq, т рід байтак у караногайців, бітак у казахів – с. Бітак Км, Мурзали-Бітак Км (у Криму мешкали мурзи Бітацькі) [Бушаков, 88]; **БИТАКОВЕ** Озеро Пл, **БИТКІВ** ІФ, **БИТИЦЯ** **См** (Суми) { : Вакалівщина }

богдан, Voğdan т Молдова; молдавський, молдаванин (від імені одного з господарів Молдови) – яр Богдан-Дере Км [Бушаков, 88]; **БОГДАН** Зк, -и Кв, Чк, Чг, -ка **См** (Шостка) { : Богданівка }, імовірно, більшість інших 57 назв від основи Богдан- (пор. *бадана*)

Боняк т ім'я половецького хана [Баскаков 1987, 83] – **БУНЯКИНЕ** **См** (Путивль)

будити (імовірна вказівка на досвітню молитву) – **БУДЕНЕЦЬ** Чв, **БудиГОЛОШ** Лв, **БУДИЛІВ** ІФ, **БудиЛІВКА** Жт, **БУДИЛКА** **См** (Лебедин) { : Гарбарі, Грабці }, **БУДНЕ** **См** (Охтирка), Боярка-Будаївка Кв, **БУДЯТИЧІ** Вл, **БУДЬКИ** Вн, **Будьків** Лв

Бури т вовк – **БУРИКИ** **См** (Буринь), **БУРИНЬ** **См** (рц), **БУРІ**вка **См** (Лебедин); **БУР.ЧАК** Зп, **См** (Суми) { : Софіївка }, Лг (-ча- суф. прикм.)

вазир а помічник, міністр, візир – **ВИЗИРІ**вка **См** (Суми) { : Облоги }, -ка Од

вакил а уповноважений – **ВАКАЛІ**вщина **См** (Суми) { : Битиця, Пушкарівка }; імовірно, **ВАКУЛІ**

Лв (Яворів) { : Муруни, Ковалі }, -инці Пл (Пл: Пушкарівка є в районі), -иха Пл, -івка Од (Роздільна: Бецилове, Бакалове є в районі), -ки **См** (Недригайлів) { : Пушкарщина }

Варачан, місто в Хозарії [Плетнева, 89] / бар т барс, тигр + ча – **ВАРАЧИНЕ** **См** (Суми) { : Корчаківка }, **БАРЧАНИ** Хк

вар-гун, етнонім (аваро-гун) [Стрижак 1963, 25] – **ВЕРГУНИ** Пл, Чк, Пологи-ВЕРГУНИ Кв, **ВЕРИГИН** **См** (Глухів)?

galis, halis т чистий < xāliš [Бушаков, 78] – **ГОЛИШІВ** Вл, Рв, -івське **См** (Білопілля), **ГОЛИЧІ**вка Рв

Гамалія а носій – **ГАМАЛІ**ївка Лв, Пл, **См** (Конотоп) { : Білозерка, Коханівка }, **См** (Лебедин) { : Миронівщина, Яснопілля }, **См** (Шостка) { : Гукове } (з 5 назв *Гамалії*вка, відомих в Україні, на Сумщині – 3)

гаран т, *хараб* а зруйнований; *харабат* а руйновище – с. Хараб-Кой, плато **Карабі-Яйла**, де зустрічається багато руїн старих кошар, середньовічних жител з городами та садками, на які вказують здичавілі груші та яблуні [Бушаков, 157]; **ХРЕБТІ**їв Хм, **ХРАПате** Чг, -ачі Кв, -ачів Яр Пл, -ин Рв, **ХРАПІ**вщина **См** (Суми) { : Кияниця, Корчаківка }; **ХРАБузна** Тр, Хм, **КАРАБІ**ївка Хм, -азівка Пл, -ачин Жт, -елівка Вн, -инівка Дп, Чг, **КАРАБутове** **См** (Конотоп), -ущине Хк, -чийв Жт; **КОРОБКИ** **См** (Буринь) { : Молодівка }, ХкЗ, Хс, Чг, -кине Лг, -ОЧкине Хк, **КОРОБЧИНЕ** **См** (Ромни), Дп, Кг, Чг; **КОРОП** Чг, -ець Лв, Тр, -'є Чг, -и Хк, -ове Хк, -уж Лв, -Чик Лв; **КАРПеки** Чг, -и Лв, **КАРПилівка** **См** (Охтирка), Вл2, Жт2, Кв, Пл, Рв4, Хм, Чг2, -иха Пл, -івці Жт, Хм, -усі Пл, **КАРПці** **См** (Липова Долина) { : Саї }, г. **КАРПина** у заповіднику Медобори Тр; **ГАРАПІ**вка Жт, **ГАРБарі** **См** (Лебедин) { : Грабці, Будилка }, **ГАРБузи** **См** (Охтирка) { : Манчичі }, Хк, -узин Чг, Чг, -узів Тр, **ГАРБузівка** **См** (Лебедин) { : Яроші }, Дп, Зп, Пл, Хк; **ГОРБ** Зк, -аків Рв, -ані Кв, Пл, Хк, -анівка Вн, Лв, Пл, Хк, -асів Хм, -АТенко Дц, -АТівка Пл, -АЧеву-Михайлівка Дц, -АЧі Жт, Лв2, Чг2, -АЧівка Кв, -и Вн, Лв, Пл2, -ів Рв, -івці Вн, Чв, -ки Зк, -ків Лв, -ова Чв, -ове Жт, Чг2, -овичі Кв, -ок Зк, -улів Жт, **ГОРБОКОНІ**вка Дц; **ГОРОБІ**вка **См** (Білопілля) { : Барило, Головачі, Кравченкове }, -ії Пл2, -іївка Кв4, Чк, Чг, -'ївка Хк, -Цеве Дп, -ці Пл, **ГОРОПаї** Жт, **ГРАБарів** Зк, -арівка Вн2, Пл, -и Жт, -ина Лв, **ГРАБине** Лв, **См** (Ромни), -инівка Пл, -ів ІФ, Пл, Рв, Чг2, -івка Вн, Жт2, ІФ, Чг2, -івниця Лв, -івці Тр, -івщина Пл, -ки Дп, -ник Лв, -няк Жт, -ова Лв, -ове Вл2, Дц2, Зк, Од, -овець Вн2, ІФ, ЛвЗ, Тр, **ГРАБовське** **См** (Краснопілля), -ське Дц, -унь Рв, **ГРАБці** **См** (Лебедин) { : Гарбарі, Будилка }, **ГРАБщина** **См** (Липова Долина) { : Яснопільщина, Кулябчине, Яганівка }; -ич ІФ, -ичанка ІФ

Годун т дурний – **ГОДУНІ**вка **См** (Глухів), Кв, **Годинівка** Чв

Гостун, чоловіче ім'я у болгар [Баскаков 1987, 44] – ГОСТИНне Вн, Кг, Км, **См** (Білопілля), -цеве Лв; ГОСТОМЕЛЬ Кв? (якщо Гостун < гост + ун 'гун'), пор. Гостомля РФ Курс.2

гукати (пор. будити) імовірна вказівка на досвітню молитву – ГУКів Хм, -івка Хк, -ливий Зк, -ове **См** (Шостка) { : Гамаліївка }, Дп, -алівці Тр, поблизу г. ГУКЕ

Гезлеве т, Керкенетіда г (тепер Євпаторія) – КОЗЛОВЕ Лг, Од?, КОЗЛІВ Вн, Вл, Кв, Тр, -ка Вн2, Дц, Мк, **См** (Путивль), -щина Пл?

даруган монг. зберігач печатки, губернатор, командувач [Баскаков 1987, 41] – ДОРОГАНЬ Жт, -івка Дц, ДОРОГУНЬ Жт; ДАРАГАНове **См** (Недригайлів) { : Хоружівка }, ТАРАКАНів Рв, ДОРОГИНка Кв, Чг, -чівка Тр, ДОРОЖИНка Кг, ДОРОЖНЯнка Зп

джава, сав, уав т чужинець, ворог – г. Джаутепе, ск. Явалар у морі біля Гурзуфа Км (пор. Жавтобе 'Сопка для спостереження за ворогом' у Казахстані) [Бушаков, 160, 92]; ЖАВинка Чг; ЯВне Жт, ЯВкине Мк, ЯВче ІФ, ЖАБ.че Вл, Жт, Хм, ЖАБоч Жт, ЖАБелівка Вн, ЖАБ'ЯНка Чк, ЖАБ'є (Верховина) ІФ, ЖАБкине **См** (Кролевець) { : Кубахове, Отрохове }; ЖОВтоніжки **См** (Недригайлів) { : Зеленівка, Сороколітове }, Жовтоолександрівка Дп, Жовтий Брід Жт, Жовта Круча Зп, Жовтанці Лв

джади, сadi т відьма, чаклунка – г. Джади-Бурун Км [Бушаков, 88]; ЖАДове Чг, -ень Рв, -ьки Жт, -ькове **См** (Лебедин), -ова Чв2 (пор. також *джадд* а предок)

джер, сer кт, *ер, уer* т земля, місцевість – с. Джержава (Жержава, Черчеу) Км [Бушаков, 161, 93]; ЧЕРче Вл, ІФ, Хм, -чик Лв, -чичі Вл, -хава Лв, -ськ Вл, -ці **См** (Недригайлів); ЧЕРЕВані Пл, -атівка **См** (Білопілля), -аха Вл, -ач Кв, -ичне Од, -ки Жт, Кв, Пл3, -ківське Дц

зіна а: у виразі *явм аз-зіна* калька з перського *руз-е* адін п. день прикрас, ілюмінації – (або навпаки, з ар. до перс.), синоніми назви *джум'а* п'ятниця [Гафуров 1971, 45] – ЗІНЬки Хм, -ків Пл, Хм, -ківське Хк, -ківщина Хк, ЗІНове **См** (Суми), **См** (Путивль) { : Козлівка, Курдюмове, Чаплищі }, -ці Пл, -чашів ?Пл, СтароЗІНів, НовоЗІНів **См** (Білопілля) { : Бобрик, Руда, Рудівка }

*зюк, *zük* т пор. кирг. *zök* назва казкової тварини велетенських розмірів – м. Зюк Км [Бушаков, 162]; ЗюЗЮКи **См** (Ромни) { : Бойкове }; прізви. Зяка

каган, хакан т цар, вищий титул володаря у гунів, сабирів, хозарів і болгар [Баскаков 1987, 41] < кит. ke-kuan великий хан – КАГАНЬ **См** (Путивль) { : Шарпівка 2 }, КАГАНець Хк

каламі па знавець Корану / не виключене і давніше походження від назви м. Каламіта у Криму – КОЛОМ'є Хм, КОЛОМІЙці Пл, **См** (Лебедин) { : Маньки, Покутне }, КОЛОМІЙчиха Лг, КОЛОМІЩі Чк, КОЛОМІЩівка Пл, КОЛОМІЯ ІФ, КОЛОМІївка

Мк, КОЛОМІйцева Долина **См** (Липова Долина), КОЛОМІйцеве Озеро Пл, КОЛОМІйці Дп, КОЛОМІйцівка Чг, КОЛОМІйцеве Дп2, Чг

карабчи т рід в узб. племені юз, плем'я *керавчи* в узбеків – с. Керебчі Км [Бушаков, 108]; КАРАБЧИїв Жт, прізви. КАРАВЧЕНКО, КРИВАЧИНці Хм?, КРАВЦІ Дп, -вка Дп, Хк, КРАВЧИха Чг, КРАВЧЕНки Пл, -нкове **См** (Білопілля, Глухів)

каржау, т родовий підрозділ у казахів – с. Карджав Км5 [Бушаков, 125]; КОРЖі Кв, **См** (Ромни) { : Ярмолинці, Зеленівщина < дзіллæ ос. поселення }, -еве Кг, -иха Вн, Пл, -ів Вн, -івці Хм, -ківці Тр, -ова Тр, Чк3, -івка 6 назв; КОРЧАківка **См** (Суми) { : Варачине, Кияниця } (пор. мад. *карха*, ар. *хардж*)

Каффа (місто у Криму) а, букв. всесвіт [Тищенко 20091, 109] – ЧАПлі Дп, Лв, -лине Дп, -линка Дп3, Пл, Хс, Чк, -линці Пл, ЧАПлищі **См** (Путивль) { : КОЗЛівка !, Зінове, Курдюмове }, ЧАПліївка **См** (Шостка), -ля Хм; ЧЕПа Зк, ЧЕПЕЛі Вн, Лв, Хк, -ів Чг, -івка Хм, ЧЕПигівка Лг, -ігівка Чг, -іжинці Кв, -ль Хк, -оноси Чв, ці Хм; ЧЕПиліївка Кв

качи, qaqı туркм. гребля – р. Кача Км [Бушаков, 126]; КАЧАли Кв, -лівка Хк, -нівка Вн, **См** (Охтирка) { : Обертень, Бурячиха }, Тр, Чг, -нове Пл, КАЧИН Вл, КАЧУлове Од

керен тп глухий [Баскаков 1979, 30] – КОРЕНеве **См** (Недригайлів) { : Коринське, Терешки, Баба }, КОРЕНівка Жт 2, **См** (Буринь) { : Сорока, Сорочинське }, КОРЕНЬок **См** (Глухів), КОРИНСЬке **См** (Недригайлів); прізви. Керенський

керт(ме) т зарубка + *ли*, суф. прикм. – ЧОРТАЛка Мк; ЧОРТОМЛІк Дп, ЧОРТОРИя Вн, Чв, Ст. ЧОРТОРИя Жт, ЧОРТОРИги (Шевченкове) **См** (Глухів)

кийи, qıyı т узбережжя – КИЙлів Кв, КИЯниця **См** (Суми) { : Варачине, Корчаківка }, КИЙв Кв, вець Лв, -вка Км, Хс, -нка Чг, р. Киянка Кв,

кирик, qırıq т розбитий, зруйнований – Кирк-Єр Км [Бушаков, 133]; КИРИКівка **См** (Вел. Писарівка), КИРИЧАі Пл, -кове Дп

Кордова, Córdoba ісп., столиця арабського емірату від 756 р. і блискучого халіфату у X-XI ст. – КОРДУБАНове Пл, КУРДИБАНівка Тр, прізви. Кордуба; КУРДЮМове **См** (Путивль) { : Зінове, Козлівка, Чаплищі }, КУРДЮМівка **См** (Шостка) { : Вороніж }; ці назви в Україні – імовірний слід мадярських наскоків X ст. у Європі (зокрема, на Кордову 943 р.)

кориг, qoriğ дт угіддя феодала, *qoriğ* дт охорона, *хориг* **хмонг.** заборонене – ліс Хорувлар Км [Бушаков, 135]; КОРИЧинці Хм, КОРОГод Кв! (**монг.** -ood, суф. мн.), ХОРУЖівка Пл, **См** (Недригайлів) { : Дараганове }, ХОРИШки Пл, ХОРОВи Чв, -иця Хм, -ець Хм

корулук, qoruluq т невелика огорожена ділянка (гай, садок) у приватному користуванні – с. Курулу,

ліс Курлюк, дж. **Хорлу** Км; м. **Хорли** Хс [Бушаков, 106, 135] / або *Карлук*, назва уйгурського племені [Баскаков 1987, 36] **КОРЛЮКОВЕ** Пл, **КОРЛЮГІВКА** Кг, **КОРОЛЬ** Чг, -ки **См** (Путивль); зст. **Похорлауці** Чв (біля с. Погорілівка)

котур, qotur т, *котир* н *струп, шолуді* – с. **Котур** Км [Бушаков, 136]; **КОТЮРЖИНЦІ** ХмЗ, **КОТИРА** Рв, **КОТОРИНИ** Лв, **КОЦЮРИ** Вл, **КОЧУРИ** Вн, -івка Од; **КОЧЕРГИ** См (Путивль)?, **КОЧЕРЖИНЦІ** Чк, -ів Жт, -іжки Дп; *коцюрба, коцюрбитися, куцуруб*; (не виключено, що й важко пояснити інакше ХОДОР-) – пор. **КОРОСТЕНЬ** Жт, Чг, -и ІФ, -ишів Жт, -ів Лв, -івці Вн, -ки Жт, -ова Тр, -овичі ІФ, -увата Чв, -ятин Тр; **ШОЛУДЬКИ** Вн, **См** (Охтирка)

Кочан антр., родовий підрозділ у казахів – с. **Кочан** Км [Бушаков, 134]; **КОЧЕНОВЕ** Лг, **КАЧАНІВКА** Вн, **См** (Охтирка) { : **Обертень, Бурячиха** }, Тр, Чг, -ове Пл, **КАЧИН** Вл

кочери, köçeri кт непосида, схильний кочувати – дж. **Кучарі-Чокрак, Кучарі-Чешме** Км [Бушаков, 111]; **КУЧЕРІ** Пл, -івка Кг, Лв, Пл2, **См** (Глухів), Хк; -ів Яр Дц, -ське Хс, -яве **См** (Кролевець), -явоволодимирівка Хс; **КОЧУРИ** Вн, -ка Од, **КАЧУРИ** См (Конотоп), -івка Од, -инці Хм; **КОЧЕРГИ** См (Путивль) { : **Кубарево, Щербинівка** }

Кубрат, хакан булгар (після 635 р.) [Плетнева 1976, 21] – **КУБРАКИ** См (Недригайлів) { : **Бесідівка** }, -ове **См** (Буринь), **КУБРЯКИ** Мк

кудаяр т родовий підрозділ у киргизів – с. **Біюкта Кучук-Кудаяр** Км [Бушаков, 137]; **КУДОЯРОВЕ** См (С-Буда) { : **Улиця** }, **Кударі** См (Охтирка) { : **Обертень, Качанівка, Бурячиха** }, **Худоярове** Хк (пор. ір. *Худаяр*, ім'я 'друг божий')

кулоба, плем'я донецьких половців < qutlu + ova 'щасливий рід' [Баскаков 1987, 79] – **КОТЛУБАЇВКА** Вн?; **КУЛЯБІВКА** Кв, **КУЛЯБКИНЕ** Дп, -Чине **См** (Липова Долина) { : **Яснопільщина, Яганівка** }, **КУЛЬБАШИНЕ** Пл, -шеве Дп

кунрат плем'я у війську Бату-Хана – с. **Конрат** (кілька ойк.) Км [Бушаков, 135]; **КІНДРАТІВ** Лв, -ки Хм, -ці Пл, -івка Дп, Дц, Кг, **См** (Суми) { : **Золотарівка** }

курбан а, п, т жертва, жертвна тварина – **Курбан-Оба, Курман-Кемельчі** (пор. родовий підрозділ *курман* у казахів) [Бушаков, 138]; **КУРМАНИ** См (Недригайлів)

курчи ген.: *quçı* п стрілець, зброєносець, *kuçu* т панцерник, латник, чингізханів нойон **Хорчі**; род. підрозділ *курчи* у казахів, *курджи, гурджи* у туркменів – с. **Курчі-Кірей** Км [Бушаков, 138]; **КУРЧИЦЯ** Жт, **КОРЧАКІВКА** См (Суми) { : **Кияниця** }, **КОРЧАНИ** См (Лебедин) { : **Топчії** }, **КОРЧІ** Кв...; прізви. **Гуржій**

Мані, пророк (носіями маніхейства до 1010 р. були печеніги: **Пріцак**) [ЕУ, VI, 2042]) – **МАНІ** Жт, -вці Хм, **МАНИКІВЦІ** Хм, -ли Хк, -лівка Пл, Хм, -лівське Хм, -ява ІФ, -ятин Хм, **МАНЬКИ** Пл, **См**

(**Лебедин**) { : **Коломийці** }, Чг, -ків Вл, -ківка 8 назв, -ківці Вн; пор. *манівці, навманья*

меркіт т рід у башкирів, казахів, киргизів, туркменів, моголів – с. **Кара-Меркіт** Км [Бушаков, 118]; **МЕРКОТАНОВЕ** См (Недригайлів) { : **Зелений Гай** < дзіллє ос. поселення }

Мир па, тадж. вкорочена форма від *Амир* а проводир, володар [Гафуров 1987, 166] – **МИРГОРОД** Пл, -городи Хк, -городка Мк, -городщина Пл, -Жіівка Хм, -ин Вл, **МИРОНІВКА** См (Шостка) { : **Гамаліївка** }, **МИРОНІВЩИНА** См (Лебедин) { : **Гамаліївка** }, -не **См** (Вел. Писарівка), **См** (Кролевець), **См** (Лебедин), -огоща 2, -олюбівка, -олюбне Пл, Хм, **МИРОПІЛЛЯ** См (Краснопілля) { : р. **Удава**, ір. }, Хк, Чк, -опіль Дп, Жт, Зп, Кг; -опільське **См** (Краснопілля) { : **Тур'я** }; -ославка Жт, Вл, -ославль Жт, -отин Рв, -оцьке Кв, **МИРСЬКЕ** Лг, Зп, **См** (Білопілля) { : **Яструбине** }, -тюки Лв, -утин Хм, -ча Кв, Зк, **МИРЛОГИ** См (амір + Аллах?, **Міри Лікійські?**) (Білопілля) { : **Волфине** }, р. **МЕРЛО** Хк, с. -ло Хк...; **МІРЧА** Жт, **МІРКИ** См (Недригайлів) { : **Сороколітове, Зеленківка, Жовтоніжки** }, **ПОМІРКИ** Лв, **См** (Лебедин) { : **Тирло, Мирне, Хорол, Савониха** }, **ПОМІРЦІ** Тр?, **ДОБРОМІРКА** Тр; також с. **Емір-Султон** Км [Бушаков, 104]

моголи (**монголи**) – **МОГИЛАТІВ** Пл, -ів Дп, Вн, -івка Вн, Дп, Чк, Чв, -івщина Пл, -яни Зп, Лв, Рв, -ьне Кг, Пл, -ьчине **См** (Буринь)

Моначук, ім'я сина чорноклобуцького князя **Чагри** (1169 р.) < *моншак, мончук* т намисто, амулет, талісман [Баскаков 1987, 69] – **МОНАЧИНІВКА** Хк, **МАНАЧИН** Хм, -івка Пл; **МОНЧИН** Вн, -ці Вн, Хм; **МАНЧІЧІ** См (Охтирка), **МАНЧЕНКИ** Хк, **МАНЦІВКА** Хк

мулло тадж. *мулла* – **МОЛОМОЛІНЦІ** Хм !, **МОЛОДАВА** РвЗ, **МОЛОДІВКА** См (Буринь) { : **Коробки** }, **МОЛОДЕЦЬКЕ** См (Охтирка) { : **Ясенове** } та ін...

Надр а золото, **квітучий**; також власне ім'я – **НАДАРІВКА** Лг, **НАДЕРЖИНІВКА** Пл, **НАДЕРЖИНЩИНА** Пл, р. **НАДРА** = Самбір [СГУ, 485] у с. Мал. і Вел. **Самбір** См (Конотоп)

обир, obur н, *obur* кт ~ *гобур* гаг. упир, чаклун, ненажера [Бушаков, 121] – **ОБЕРТАСІВ** Лв, -тАСове Кг, **ОБЕРТЕНЬ** См (Охтирка) { : **Кударі, Качанівка, Бурячиха** }, -тин ІФ, **ГОПРИ** Хс, **ГОВЕРЛА** **ГОВОРИ** Пл, Хм2, **ГОВОРУНОВЕ** См (Ямпіль) { : **Сороковий Клин, Туранівка** }, -уха Лг; р. **ГОБЕР** Жт, **ГОВІРКА** Хм, **ГОВОРІВ** Рівчак Чг

обри, авари – **ОБАРІНЦІ** Лв (під Луцьком, є на карті); **ОБРОШИНЕ** Лв, **ОБРАЖІВКА** См (Шостка), **РАЦЬБОРІВКА** Хм, **ЩИБОРІВКА** Хм, **СТИБОРІВКА/СТИБИРІВКА** Лв

Огур, назва гунського і булгарського родів [Баскаков 1987, 36] – **ОГУРЦІВКА** Хк, **ОГІРЦЕВЕ** Хк, **ОГІРІВКА** Пл, **ОГОРОДНЕ** Дц; **ГУР'ІВКА** Хк, **ГУР'ІВ** **КОЗАЧОК** НВ Хк, **ГУРИНЕ** Хк, -инівка **См** (Білопілля),

Хк, Чг2, **ГУРщина** Хм, -івці Вн, -івка Кг

Озден т вільний [Баскаков 1979, 137] – **ОЗДЕНіж** Вл, **ОЗДів** Вл, **Уздиця** См (Глухів)?

окчу, оцци т лучник, майстер стріл – с. Окчу-Гаджилар Км [Бушаков, 121] – **ОКАЧеве** Вл; **ОЧКине** См (С-Буда), -анівка Пл, імовірно, **ОКни**, **ВІКна...**

Отрак, Отрок, син Шаруканя, батько Кончака і Турандохти – дружини грузинського царя Давида Агмашенебелі (Будівничого) [Баскаков 1987, 387] – **ОТРОХове** См (Путивль) { : Жабкине }, **ОТРОХи** Чг, **ОТРОКів** Хм, **ОТРИШки** Дп, **ОТРИШки** Зп

пегаді г колодязь – хутір Пегаді, дж. Біюк-Пугаца, канава **Пугача** Км [Бушаков, 71]; **ПУГАЧ** Рв, -івка Жт, Кв, Рв, Чк2, -ове См (Ямпіль)?

рибат, *ribāt a, ronabъ* укр. ст. 'мечеть' [Фасмер, III, 502] – **РИБОТин** Чг, **РИБОТень** См (Охтирка)

Румі а візантійський – **РОМни** (1650: Rumne) См (рц), **РЮМівське** Мк, **РЮМшине** Км

сай т річка – **САІ** Пл, См (Липова Долина), -вка Дп, Пл, -нка Вн, **САЄве** См (Недригайлів) { : Черці, Козельне }, **САЙків** Лв, -кове См (Білопілля) { : Самара, *Вільне* < алан }

Салим а здоровий, цілий – **САЛИМівщина** Пл, **ШАЛИМівка** См (С-Буда) { : Сорокине, Рудак }, р. **СЕЛИМівський** Пл; х. -ановщина Пл (Гадяч), с. **СЕЛИМанів** Чг, **СУЛИМи** Пл, См (Ромни), **СУЛИМів** Лв, Пл, -івка Кв, Пл, Дц [Стрижак 1963, 80]

самбыр адиз., каб. з *сабир* а 'терплячий' (епітет Аллаха): "в адиз. формі нарощення -м-" [Шагіров, II, 56] – Ст. **САМБІР** Лв, **САМБІР** Лв, **САМБУРки** Кв, Вел. і Мал. **САМБІР** (до 1960-х рр. **САМБУР**) См (Конотоп) { : на руч. *Самбір*, ст. назва – *Надра* [СГУ, 485] }

Сарашен, *Байда*, місто в Хозарії [Плетнева, 88] – **СОРОЧЕНЬ** Жт, **СОРОЧИН** Вн, -е Дп2, Зп, -ка Мк, -ське См (Буринь) { : Сорока }, -ці Пл2, **СОРОКа** См (Буринь), **СОРОКине** См (С-Буда) { : Шалимівка }, **СОРОКовий** Клин См (Ямпіль) { : Туранівка }, **СОРОКові** Бальчики См (Глухів) { : *Вільна* Слобода < алан }, **СОРОКолітове** См (Недригайлів) { : Зеленківка < дзіллæ ос. поселення }

Сєбют, *Sovit* т астр. Венера [Баскаков 1987, 46] – ? **СОБИЧ** См (Шостка), **СОБИЧеве** См (Шостка), **СОПИЧ** См (Глухів)

Совінех, ім'я булгарського хана [Баскаков 1987, 46] – **САВОНИХа** См (Лебедин) { : Тирло }, **СОВИНКа** См (Конотоп), **САВИНКа** Чг, **САВИНКи** Чг, **САВЕНКи** Кв, См (Лебедин) { : Яроші }, **САВИНЦі** Вн, Кв, Пл2, Хк, Хм, Чг

солтик т кульгавий – **САЛТИКове** См (Конотоп) { : Білоусівка }, **САЛТИКова** Дівиця Чг, **САЛТИЧя** Зп

табір – **ТАБОРи** Жт, -ище Жт, См (С-Буда) { : Хильчичі }, Чг, -ів Кв, -івка Мк

тама, tamá т етн.: плем'я *тамá* ногайців, узбеків, башкирів (терміном *тамá* звалися монгольські війська, направлені на постійне перебування у завойованих землях для охорони кордонів та

підтримки порядку) – с. Тама 2, Бурлак-Тама Км [Бушаков, 147]; **ТАМАНовичі** Лв { ^ТОЛУКовичі !(Мостиська): **АРЛАМівська** Воля, **БАЛичі**, **КОРОЛин**, **БОЛЯНовичі**, **БУХОВичі**, **ХІДНовичі**, **ХОРОСниця**, **ХЛИПлі** }, **ТАМАра** Лг, -рине Мк, -рівка Дп, Чг, **ТАМАрГАНівка** Хк; **ТОМАрине** Хс; пор. Тамань РФ; мабуть і **ТОМАшгород** Рв2, **ТОМАшівка** Жт, Кв, Км, См (Недригайлів), Хм2, Чк, Чг, -шівці ІФ, -шпіль Вн2 (див. *tamaq*)

тамак, tamaq, tamağ т горло; гирло – с. Тамак Км6 [Бушаков, 147]; **ТОМАКівка** Дп3, -івське Дп, **ТОМАХів** Рв, -івка Хк, **ТОМАшгород** Рв2, **ТОМАшівка** Жт, Кв, Км, См (Недригайлів), Хм2, Чк, Чг, -шівці ІФ, -шпіль Вн2 (див. *tamá*)

тарла, tarla т поле, лан – узвіз Хирда-Тарла Км [Бушаков, 148]; **ТЕРЛо** Лв, -ещина Кв, -иця Чк, -івка Хм, **ТИРЛо** См (Лебедин) { : Савониha }, -ова Балка Кг, -івка Вн

тархан, tarخان, дархан губернатор провінції у гунів [Баскаков 1987, 41] – **ТАРГАН** Кв, мис **ТАРХАНкут** Км; **ТОРКанівка** Вн, **ТОРГАНовичі** Лв; **ТАРАНи** Дц, Пл2, -івка Хк, -ове Вн, Дп, -ське См (Конотоп) { : Сарнавщина }, -ушине Хк, цеве Дп, **ТРУХАНів** Лв, о. **ТРУХАНів** Кв, **ТРУХань** Вн; ще с. Тархан 3, Тарханлар 2 Км [Бушаков, 148]

терек, terek кт, дірек т, п стовп, деревина, кроква – с. Тереклер, Діреклі-Ель Км [Бушаков, 150]; **ТЕРЕХи** Вл, -ів Кв, -івка Чг, -ове Лг, Жт, См (Кролевець), іст. **ТЕРЕХтемирів**; **ТЕРЕШиха** Чг, -ів Рв, -івці Хм, -ки Вн, Кв, Пл, См (Недригайлів) { : Коренева, Коринське, Баба }, Хм, Чк, -ківка См (Суми), Чг, -ківці Вл, -піль Вн, **ТЕРЕЩенки** Пл2, См (Білопілля) { : Садове }

терен, teren, дерен т глибокий – с. Терен-Аір, Теренбай, б. Терен Км [Бушаков, 150]; **ТЕРЕНці** Жт, **ТЕРНава** Лв, -авка Лв, Хм2, Чв, -и Дп, Дц, Кг, Пл2, См (Недригайлів) { : Долина }, Хк, -ики Дп, -ичкова Балка Хк, -ова Балка Дп, Кг, **ТЕРНувате** Дп, Зп2, Мк2, Од...

терс, ters т непокірний, **монг.** ворожий – с. Терс-Конду, Терс-Багалак Км [Бушаков, 150-151]; **ТЕРСянка** Зп2, **ТЕРШаків** Лв, -ів Лв, **ТЕРЕШки** См (Недригайлів) { : Коренева, Коринське, Баба }; імовірно частина назв від основи Тарас-, як-от: **ТАРАСиця** Кв, **ТАРАСівці** Чв, **ТАРАСівщина** Кв, См (Глухів) { : Ходуня < хатун? }, **ТАРАШани** Чв, **ТАРАЩа** Кв, Чк, **ТАРАЩанка** Жт; **ТАРАСівка** – 84 назви, зокрема, См (Вел. Писарівка), См (Кролевець), См (Лебедин) { : Бойки }, См (Ромни) { : Холодник }, См (Суми) { : Садки }

ток, toq т ситий, заможний – с. Токмай, Тохтаба Км [Бушаков, 152]; **ТОКи** Тр, -івське Дп, -ове Дп, **ТОКарі** Пл2, См (Лебедин, Суми)?

тооно монг. тон, круг верхнього отвору юрти, *тогун* т обід колеса – с. Тогунчи Км [Бушаков, 151]; **ТОНка** Чг, **ТОНеньке**, Дц **ТУНики** Кв, **ТУНеве** См (Липова Долина) { : Байрак }

топчу, топсит гармаш – с. Топчикої Км [Бушаков, 152]; **ТОПЧІ** См (Лебедин) { : Корчани}, -івка Чг, **ТОПЧИНЕ** Дп, Зк, -а Рв

тулі, tuli т повний – **ТУЛІГОЛОВЕ** Лв, См (Кролевець) (пор. ТУСТОГОЛОВИ Тр), Тулин Тр, Тулинці Кв, Туличів Вл 2, Туліїв Вн, Тулія Чг, Тулова ІФ, Тулуків ІФ, Тулушка См (Конотоп), Тульчин Вн *тутун, тудун*, намісник, губернатор, титул у болгар і хозарів [Баскаков 1987, 42] – **ТЮТЮННИКИ** Вн, Жт, Пл, -ниця Чг, -никове См (Недригайлів) { : Меркотанове}

Улан, половецьке ім'я (1097) [Баскаков 1987, 91]; у Криму ханський син без права на престол – с. Улан-Елі 4 + 3 Км [Бушаков, 155]; **УЛАНІВ** Вн, -івка Вн, -ове См (Глухів) { : Бобилівка}

Улучи, уличи, улиці етн. [Баскаков 1987, 80] – **УЛІЧНЕ** Лв, **УЛІЦЯ** См (С-Буда) { : Кудоярове}; ? **УГЛІ** Вл, Рв, Чг, -ище Рв, -ова Рудня Чг, -уватка Чк, -я Зк

Урусоба, батько Кобана і Колдечі (1103 р.) < т битва [Баскаков 1987, 91] – **УРСАЛІВКА** Кв, УРСолівка Мк, Русилів Лв, Тр, Русалівка Чк, Русів ІФ, Русівщина См (Недригайлів) { : Бабакове, Терни}, Русовичі Вл, Руснів Вл, Росівка Жт, Росава Кв, Роси Лв, Роснівка Лв, Росолівці Хм, р. Рось?, Русивель Рв (Гоща); Уритва Тр?,

Учкун т іскра – **УЦЬКОВЕ** См (Путивль) ?

Фавзі а переможець – **ХОВЗІВКА** См (Путивль), ХОВДіївка Чг?, ПЕВЖА Рв

форон, фóрон нг ринок < лат. *forum* – с. **Ворон** Км [Бушаков, 74]; виявлене на кримському матеріалі кримтатарське запозичення з мови місцевих греків пояснює численні географічні назви від основи *форон-/ Ворон-* в інших районах України й Росії: **ВОРОНА** Вл, ІФ, Чг, -ине Мк, См (Білопілля), -инці Пл, Чк, -иця ІФ, -ів ІФ2, Лв, Рв, -івці Вн2, Хм, -івка 11 назв, у т. ч. См (Білопілля), См (Путивль) { : Аляб'єве}, -івщина Кв, Пл, **ВОРОНІЖ** См (Шостка) { : Курдюмівка, Гамаліївка, Ображіївка}, -янщина Пл...

Хамлидж (=Ханбалик), місто в Хозарії [Плетнева, 91] – **КИМЛІЧКА** См (Липова Долина)

хан, володар, вищий титул у тюрків і монголів < кит. *kuan* [Баскаков 1987, 41] – **КОНЕВА** Вн, -еве Кг, -ела Чк3, -ик Рв, -ики Хк, -илівка Хм, КОНище Вл, КОНищів Вн, КОНів Лв, КОНовиця Тр, КОНовка Чв, КОНоненки Пл, Хк, -оненкове См (Ромни, Суми), -они Пл, -онівка Лг, Кв, Пл, Чк2, КОНовове-Івасів Чк, КОНонча Чк; **ХОНЯКІВ** Хм, -ьківці Вн, КОНЬкове Дц, -ятин Чв, Чг; **КАНІВ** Чк?, -ка Кг, Хм, -цеве Хк, -щина Чк, Чг, Пл; ще с. Хан-Елі 2, Ханлик Км [Бушаков, 157]

харч з *хардж* а витрати – **ХАРЧЕНКИ** Пл 2, См (Лебедин) { : Яроші, Гарбузівка}, См (Буринь) (пор. *корчма*)

хатун, катин т пані, титул дружини вельможної особи у хозарів < согд. *hwātūn* цариця [Баскаков

1987, 42] – **ХОТУНІЧІ** Чг, АВТУНІЧІ Чг?, **ХОТИН** Рв 3, Чв, **ХОТИНІВКА** Жт, Чг, **ХОДУНЯ** См (Глухів) { : Тарасівщина}, **ХОДУНАІВКА** Хк

четене, çegene т рід в узбеків, *çekene* кирг. малий, частковий – с. Четене (Чігіне) Км [Бушаков, 95] – **ЧИГИН** См (С-Буда), ЧУГУНІВКА Хк, -о-Крепинка Дц

чомак, çotaq т мусульманин (в устах іновірців) – с. Чомак-Кари Км [Бушаков, 97]; < джума а п'ятниця, пор. – **ЧУМАК** Дц, Чг, -ки Дп4, Дц2, Пл, -кове Км, См (Буринь), -цьке Зп, **ЧУМАЛІВЕ** Зк

чорба, çorba т юшка, щерба – с. Чорба-Докен Км [Бушаков, 98]; **ЧОРБІВКА** Пл, ЧОРБОВА Балка Мк; **ЩЕРБАК** Дц, -ки Зп, Кв, Пл3, Хк, **ЩЕРБІНИ** Жт, -инівка Дп, Дц, См (Путивль) { : Кочерги}, Хк, Чк...

чур, çur, титул у західних тюрків (зокрема, печенігів) [Баскаков 1987, 52] – **ЦУРЕНЬ** Чв, ЦУРКІВ Рв, ПідЦУРКІВ Рв, **ЦИР** Вл, ЦИРКУНИ Хк; **ЦЮРУПИ** Кг, Хс, ЦЮРЯНИ Пл, р. ЦЮРИЛО в с. Диканька Пл, р. **ДЖЮРИЛИХА** біля с. Перекопівки См (Ромни) [Стрижак 1963, 69]; **КУЧУРГАН** Од2, КУЧУРІВ Чв2, КАЧУРИНЦІ Хм, -івка Од, КОЧУРІВ Вн, МАМЧУРІ Лв?

чухут, чуфут, хозарин – ур. **ЧУХУТІВ** Яр См (Кролевець), **ЧУФУТКАЛЕ** Км, ЧУГУЇ Пл, -в Хк, ЧУЙКІВКА См (Ямпіль), ЧУХЕЛІ Хм, ЧУТОВЕ Пл, ЧУТІВКА Кг, Пл, ЧУЛАТІВ Чг, ЧУЛОВІЧІ Лв; **ЯГОТІН** Кв

шад, титул, що вказував на спорідненість його носія з каганом у хозарів [Баскаков 1987, 42] – **ШАДУРА** Жт, -урка Пл, **ШАТІВКА** Хк, -ківка Лг, -ура Чг, **ШАТРАВИНЕ** См (Липова Долина), **ШАТРАВИНА** Кг; **ШАЦЬК** Вл; **ШОТІВКА** Хс

Шалим, рос. ст. прізвисько з т шалим жменя [Баскаков 1979] – **ШАЛИМІВКА** См (С-Буда) { : Сорокине}, Салимівщина Пл

шора, воїн, богатир (у складі назви печенізького племені кварчі-чур) [Баскаков 1987, 52] – **ШУРА** Вн3, -ине Мк, -ове См (Вел. Писарівка) { : Вільне < алан}

яга, yağa т, *джага* кт край, берег – с. Джага Км13 [Бушаков, 91, 158]; **ЯГАНІВКА** См (Липова Долина) { : Кулябчине, Яснопільщина}, **ЧАГІВ** Вн

Яраш т згода – **ЯРЕШКИ** Жт, Кв, ЯРЕСЬКИ Пл 2, ЯРИШІВ Вн, ЯРИШІВКА Вн 2, **ЯРОШІ** Пл 2, См (Лебедин) { : Савенки}, Хк, ЯРОШІВКА Кв, См (Ромни), Хк, Чк, ЯРОШЕНКА Вн, ЯРОШІК Хс, ЯРУШІЧІ Лв

Посилання

1. АТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К., 1973.
2. Бушаков В.А. Лексичний склад історичної топонімії Криму. – К., 2003.
3. Баскаков Н.А. Русские фамилии тюркского происхождения. – М., 1979.
4. Баскаков Н.А. Тюркская лексика в «Слове о полку Игореве». – М., 1987.
5. ЕУ – Енциклопедія українознавства: У 11 т. – Київ-Львів, 1993-2003.
6. Плетнева С.А. Хазары. – М., 1976.
7. СГУ – Словник гідронімів України. – К., 1979.

- 8. Стрижак О.С. Назви річок Полтавщини. – К., 1963.
- 9. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. – М., 1964-1973.
- 10. Шагиров А.К. Этимологический словарь адыгских (черкесских) языков: В 2 т. – М., 1977.

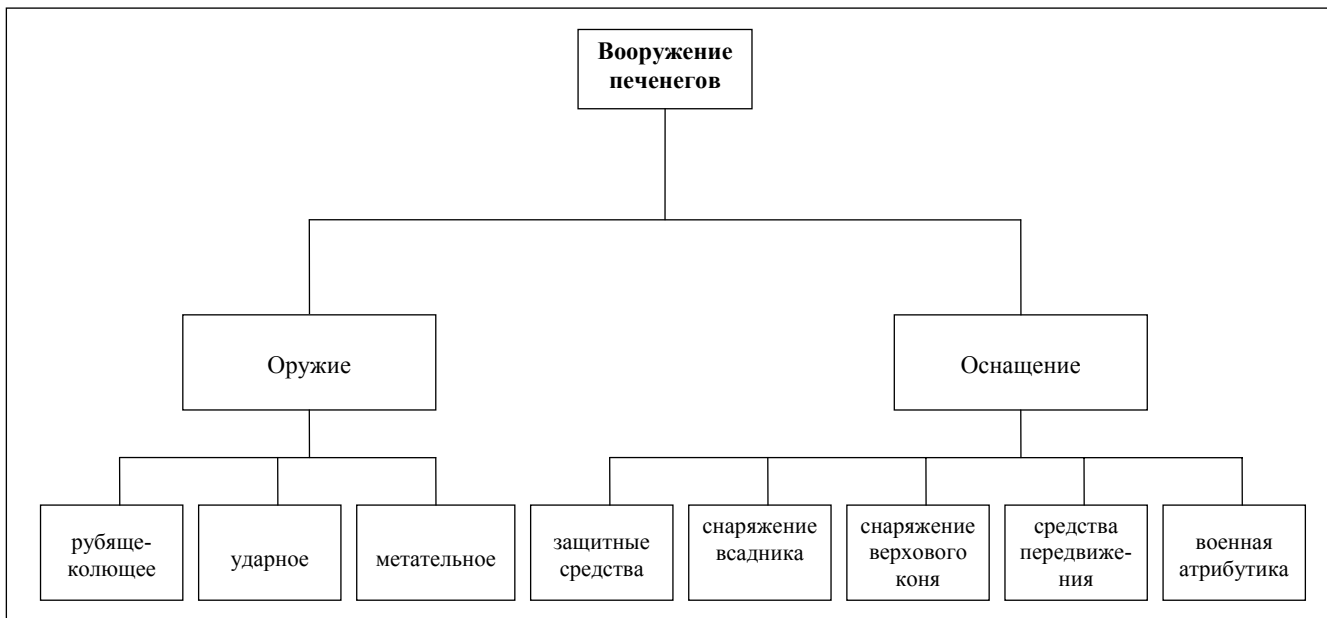
Бороздина А.К.
Киевский славистический университет

КЛАССИФИКАЦИЯ ВООРУЖЕНИЯ ПЕЧЕНЕГОВ

Изучение вооружения является одной из важнейших составных частей в исследовании материальной культуры древних народов. По уровню развития военного дела можно судить о

вооружения, и простиралась она далеко за рамки исключительно боевой практики. Следовательно, изучение вооружения и военного дела столь же необходимо и актуально, как и исследование любой другой области человеческой жизнедеятельности.

Печенеги были опытными воинами и всадниками. Они в совершенстве для своего времени владели оружием, постоянно улучшать которое заставлял военно-кочевой образ жизни. Основные потребности в вооружении печенеги удовлетворяли за счет торговли, обмена, военных трофеев, непосредственного его заказа в оружейных мастерских соседствующих с ними оседлых народов, в т.ч. славян [1, 128; 2, р. 589-590; 3, р. 643-644]. Выкупы за пленных и богатые дары русов, болгар, венгров и византийцев вполне позволяли им это. Часть оружия печенегами производилась самостоятельно¹. По данным В.Рубрука, женщины кочевников

Классификация печенежского вооружения

многих составляющих политической, социальной, экономической и идеологической жизни человеческого общества. Этот уровень определялся экономическим потенциалом общества, и самым существенным образом влиял на формирование его социальных и политических институтов. Вооружение и военное дело являлись особым объектом культурной деятельности человека. Вокруг них складывались определенные эстетические и религиозные культы. Военные сюжеты были предметом воплощения в изобразительном искусстве и литературе. Вооружение в прошлом было одним из самых перспективных товаров; его инновации быстро перенимались, являясь показателем контактов между народами. Соответственно именно в производство вооружения вкладывались лучшие идеи и новейшие технологии. Все эти аспекты далеко не полны, но и они показывают, сколь широка роль

занимались шитьем «сандалий, башмаков, прочего платья» из обработанных шкур животных, т.е. воинского костюма, говоря современным языком, а мужчины строили дома и повозки, делали луки, стрелы, арканы, плети, стремяна, уздечки, седла и др. [10, 190]. У печенегов в какой-то мере были развиты металлообработка, резьба по кости, ювелирное

1. Половцы, например, по данным А.Е. Светлова практически весь комплекс своего вооружения были в состоянии изготавливать самостоятельно [4]. Об этом же свидетельствует и «Половецкий словарь» [5, с. 96-100; 6; 7]. Большим мастерством в изготовлении высококачественного и современного по тем меркам оружия были древние турки. Л.Н. Гумилев писал: «Первой специальностью, с которой тюркюты выступили на арену всеобщей истории, было добывание железа... Железо и раньше было известно кочевникам, но только тюркюты ввели его в массовое употребление» [8, с. 74, 76]. Развитие производства железного оружия позволило «переворужить им свою армию и создать отборные ударные части из латной кавалерии» [9, с. 76], необходимые для успеха их военных предприятий.